

Inge Kryger Pedersen

Bagom talentbegrebet. En sociologisk analyse af forudsætninger for den excellente sportspræstation¹

**Hvordan præsterer sportsfolk det excellente?
I artiklen indkredses forhold, der er fast forbundet
med skabelsen af en karriere inden for elitesport.
Herunder kritiseres talentbegrebet for at mystificere
den mangfoldighed af praktikker, som tilsammen
kan føre til den excellente præstation.**

Nu er der ingen, der i en kunstners arbejde kan se, hvordan det er fremkommet; det er dets fordel, thi hvor man kan gennemskue tilblivelsen, bliver man noget koldsindig. Den fuldendte fremstillingskunst afværger alle forestillinger om dens tilbliven; den tyranniserer som præsent perfektion².

Dette citat af den tyske filosof Friedrich Nietzsche udtrykker formodentligt præcist, hvad sportens tilskuere erfarer ved synet af spektakulære sportspræstationer. Den fuldendte præstation giver os mulighed for på få øjeblikke at opfange koncentratet af mange års udførlige træning. I en oplevelse af glidende, kraftfulde, men ubesværede udførelser af vanskelige bevægelser vil den slidsomme, hverdagslige træning være usynlig for en udenforstående. Præstationen vil stå som en perfektioneret enhed, og vi vil ikke have øje for det hav af detaljer, som en og samme bevægelse er bygget op af.

Afspejler præstationen en guds gave, en stærk vilje, en passende genetisk struktur eller brug af doping? I vores uforståenhed sker der det, at sportsudøverens excellence bliver omtalt og opfattet som en ting inden i ham eller hende, som indimellem åbenbares for os andre dødelige. "Talent" er som regel det ord, vi anvender som etikette på udøvere, der udviser flotte præstationer. Men det er ingen forklaring på succes. Og jeg vil nu bidrage til koldsindigheden, heldigvis uden at være i stand til at stille i udsigt, at vi ikke stadigvæk til dels må lade os tyrannisere af uforklarlige præstationer.

Problemstilling

Hvordan bærer sportsfolk sig ad med at nå dertil, hvor de er blandt de bedste i verden til at udføre en ganske bestemt handling? I besvarelsen af dette spørgs-

mål vil jeg ikke beskæftige mig med udøvernes individuelle grunde til, at de dyrker sport. Ej heller med lokale betingelser for, at de overhovedet startede en sportslig karriere. Derimod er den gennemgående problemstilling: Hvilke forhold er fast forbundet med en etablering og fortsættelse af elitesportskarrieren for sportsudøvere? Hverdagslige og økonomiske samt organisatoriske vilkår for deres sportslige praksis levner denne artikel ikke plads til at berøre. Ved en diskussion af de nævnte spørgsmål søges problemstillingen besvaret snævert ud fra en generel fortolkning af trænings- og konkurrencesituationer i sport samt ud fra udøveres trænings- og konkurrenceerfaringer. Besvarelsen indbefatter en afmystificering af talentbegrebet med henblik på at forklare excellent præstationer sociologisk³.

Eksterne ressourcer

Er de nødvendige betingelser for en sportslig karriere i sidste ende ikke et spørgsmål om geografi? Ikke kun, men nødvendigvis også. Det er ikke tilfældigt, at mange af verdens bedste svømmere findes i Californien. Som den amerikanske sociolog Daniel Chambliss påpeger: specielt i det sydlige Californien, hvor solen skinner året rundt, og de fleste svømmer. Gennemsnitligt har familierne her en høj indkomst, som ofte giver adgang til swimmingpool i baghaven og hos vennerne, men også tillader børnene at dyrke en sport på et niveau, hvor der skal rejses og betales konkurrencegebyrer m.v. Sandsynligheden er stor for, at forældrene også er interesseret i sport, selv dyrker sport og animerer deres børn til det og måske ligefrem involverer sig i børnenes sport. Hvis de unge således allerede fra barnsben har dyrket sport, har de måske gode fysiologiske betingelser for at blive bedre og interessere sig for en bestemt sportsgren. Ydermere er chancer-

ne for at finde en god træner her bedre end de fleste andre steder (Chambliss 1989:78).

Med flere eksempler fra USA har geografiske, klimamæssige og sociale forhold tydeligvis indflydelse på, hvilke sportsgrene der er udbredte: ishockey i New York, tennis i Florida, skisport i Colorado, hockey i Pennsylvania.

En af de danske elitesportsudøvere, der indgik i en interviewundersøgelse i min ph.d.-afhandling, siger:

... hvis der var sne i Danmark, så var jeg måske blevet hængende dér,

Hun kunne sagtens forestille sig sin nuværende sportsgren skiftet ud med skiløb, hvis de klimatiske forhold havde været til det.

At rubricere sådanne forhold til skabelse af en sportskarriere under begrebet „talent“ ville snarere dække over end belyse kilderne til sportslig excellence. Hvis du ikke får adgang til sne, vil du aldrig blive betegnet som et talent i skiløb. Visse nødvendige, materielle betingelser skal være til stede for, at en sportskarriere kan indledes og talentet kan konstateres.

På baggrund af erfaringer fra det tidligere Sovjet og Østeuropa samt erfaringerne fra de amerikanske sportslige scholarships, synes det nærliggende at antage, at ressourcer i form af sportslige faciliteter, en vis grad af professionalisering og samling af sportsudøverne, kompetente trænere og anden ekspertise er med til at udvikle et elitesportspotentiale, der ikke ville være set uden disse ressourcer. På den anden side synes dette ressourcenset ikke at kunne stå alene i en forklaring på sportslige toppræstationer. Præstationer, der fører til olympiske medaljer, ses også andre steder i verden, eksempelvis i Danmark.

Også i Danmark findes der tydelige

Inge Kryger Pedersen.
Mag.art. i
Kultursociologi,
ph.d. i sociologi,
forskningsadjunkt
ved Institut for
Idræt, Københavns
Universitet.

eksempler på, at prioritering af nogle bestemte idrætsgrene i forskellige regioner kan give afkast. Det gælder eksempelvis i idrætsforeningen GOG (Gudme, Oure, Gudbjerg) på Fyn. Foreningen har igennem flere årtier udviklet håndboldspillet ved en kraftig rekruttering af unge spillere, kvalificerede trænere og optimale træningsfaciliteter. GOG har således gennem flere år været blandt de stærkeste håndboldklubber i Danmark og har leveret nogle af de bedste spillere til de danske landshold. Igen er det ikke spørgsmålet om, at der tilfældigvis findes håndboldtalenter på Sydfoyn. Der er tale om et årelangt møjsommeligt arbejde, ikke kun blandt spillerne men også blandt familier og andre frivillige samt trænere og ledere. Men samtidig findes der også emnente håndboldspillere fra dele af landet, der kunne kaldes håndboldens udørk. Lokaltet og faciliteter er kun nogle af de ressourcer, der etablerer og vedligeholder elitesportspræstationen.

Vedholdenhed og perfektionisme

Et talent kan ikke konstateres, for dets effekter er åbenlyse. At dette er tilfældet, ses i forskellige studier af såkaldte talenter inden for sport. Et af de største forsk-

ningsprojekter omkring talentudvikling er formidlet i bogen *Developing Talent in Young People*, redigeret af den amerikanske forsker i læringsprocesser gennem 40-50 år, Benjamin S. Bloom. Han var i begyndelsen af 1980'erne leder af et forskningsteam på University of Chicago. Projektet over fire år om talentudvikling blandt børn skulle omfatte en række vidt forskellige kompetenceområder inden for sport, musik, kunst og intellektuelle discipliner som neurologi og matematik.

Bloom konkluderer, at forskningsprojektet rejser spørgsmålstejn ved tidligere anskuelser omkring specielle egenskaber og medfødte anlæg som nødvendige forudsætninger for talentudvikling. Der går mange og lange processer forud for benævnelsen "talent" (Bloom (Ed.) 1985:3).

Anthony G. Kalinowski, som indgik i det pågældende forskningsteam, foretog et retrospektivt studium af talentudviklingen blandt 24 amerikanske, olympiske svømmere. Han fastslår, at en svømmer ikke identificeres som "talent", før svømmeren har haft succes på regionalt eller som regel på nationalt plan (Kalinowski in Bloom (Ed.) 1985:173). En af svømmerne formulerer det selv som, at omverdenen ikke anvendte benævnelsen talent, før han var blevet rigtig god (Ibid: 174). En anden anfører, at han, indtil han var 13 år, bestemt ikke var noget geni og faktisk havde nogle forfærdelige svømmetag. Først efter sit 13. år og mange års ihærdig træning fik han succes og blev betegnet som værende et talent (Kalinowski in Bloom (Ed.) 1985:200).

Kalinowski konkluderer, at ingen er i stand til at nå olympisk niveau i svømning uden direkte støtte og instruktion fra utallige mennesker. En undersøgelse af svømmere som talenter kan således ikke isolere sig til svømmerne alene, men må nødvendigvis inddrage indbyrdes relationer mellem især svømmer, forældre

og trænere. Kalinowski refererer til en stram arbejdsmoral som en typisk og op-højet værdi i svømmernes familier. Ikke noget med at hvile på glorien. Succes er et mål, som hele tiden flytter sig, og perfektionisme er et nødvendigt middel (Ibid 140-143).

Kalinowskis studier af olympiske svømmere, men også de øvrige talentudviklingsstudier i det pågældende forskningsprojekt, anslår, at "talentet" er noget, der først for alvor bliver "opdaget" senere i udøvernes karriere, typisk efter 6-7 års ihærdig træning.

Den svenske idrætsforsker, Rolf Carlsson, har i sin afhandling, *Vägen till landslaget*, foretaget retrospektive studier af sportsudøvere på landsholdsniveau inden for syv forskellige sportsgrene med henblik på at analysere, hvilke socialisationsmæssige faktorer der bidrager til kvalificering af sportsudøvere til eliteniveau. Som sammenligningsgruppe har han inddraget sportsudøvere, der havde sportslig succes, indtil de var 15 år, men derefter aldrig nåede op på landsholdsniveau. Han konstaterer ud fra sin undersøgelsespopulation på 358 udøvere af begge køn, at de, der senere kom på landshold, ikke var mere fysisk-motorisk talentfulde end de jævnaldrende, der stoppede som 15-årige. Han taler derfor om, at landsholdsudøverne til forskel fra deres jævnaldrende havde „udviklet“ deres talent (Carlson 1991:150-159).

Termen „talent“ optræder gennemgående i afhandlingen, selvom Carlson i et socialisationsteoretisk perspektiv lægger vægten på en miljøbestemt *udvikling* af et talent. På trods af, at han pointerer det som mindre vigtigt, bringer han muligheden for at finde „færdige“ talenter på bane, dog uden nærmere at præcisere, hvad han mener med henholdsvis „færdige“ og „udviklede“ talenter.

Det er nærliggende at problematisere en sådan fortolkning af en god præsta-

tion og i stedet spørge: Eksisterer der overhovedet en sådan „ting“ som et „talent“, eller er der bare tale om en fremragende præstation i sig selv? „Talent“ bliver ofte anvendt som en årsag til succes; men en årsag, der kun er evident i selve succesen. Talentet kan ikke påvises, måles, ses, føles på andre måder end i selve succesen, som talentet formodes at være årsag til. De nævnte talentstudier rummer således en analytisk fejl af første grad: de afhængige og de uafhængige variable kan ikke måles eller på andre måder konstateres at være separate.

„Talent“ forklarer intet

Hvad er det så, fænomener som cykelrytteren Miguel Indurain eller for den sags skyld Bjarne Riis eller fodboldspillerne brødrene Laudrup eller syvkæmperen Jackie Joyner-Kersie eller løberen og længdespringeren Carl Lewis har eller er? På trods af demokratiseringen af sport og sportens globaliseringstendenser og på trods af opbakning fra omgivelser og en stram arbejdsmoral er sportens egentlige top præstationer vel forbeholdt særlige talenter? Sportens top præstationer kan forekomme uforståelige. Ikke kun for tilskuerne, der ikke selv er eller har været en del af sportens verden. Også for sportens aktive og trænere og ledere, som forklarer top præstationer med „talent“, hvorved mystikken omkring de umulige præstationer fastholdes.

„Talent“ er nok den mest udbredte lægmandsbetragtning, der eksisterer i forståelsen af sportslig succes. Nogle har „det“, og andre har det ikke. Det kan være noget genetisk, noget fysisk, noget psykologisk eller fysiologisk. Vi erkender, at en atlet må træne hårdt og i mange år for rigtigt „at udvikle sit talent“, men talentet er der, det skal bare have lejlighed til „at komme ud“ (Chambliss 1989:78).

Chambliss' mangeårige feltarbejde blandt amerikanske svømmere på for-

skellige præstationsniveauer peger på, at en opfattelse af „talent“ som en slags substans, der kan forklare og ligger gemt under elitesportsudøveres præstationer, ikke kan bære en begrebsmæssig forståelse af disse præstationer. Tværtimod er termen med til at mystificere top præstationer, når det anvendes som et ikke nærmere udspecificeret begreb.

Det virker plausibelt, at visse mennesker har nogle „naturlige“ egenskaber til at få succes i sport. Men empirisk kan det være vanskeligt at påvise nøjagtigt, hvilke egenskaber der minimalt skal være til stede for at satse på en sportslig karriere. Potentielle atleter skal være i besiddelse af en vis funktionsduelighed for hjerte og lunger, muskler og nervesystem. Men de fleste elitesportsudøvere virker påfaldende „almindelige“ rent fysisk, og et minimum af fysiske forudsætninger synes svært at fastsætte ved påbegyndelsen af den sportslige karriere⁴ (Chambliss 1978:78).

Måske kan den væsentlige faktor hverken placeres i miljø, socialisation eller tidlig start på karriere. Måske er den afgørende faktor heller ikke naturlige, medfødte evner, men derimod villigheden til at overkomme naturlige eller unaturlige, manglende egenskaber lige fra det at have svært ved at komme op om morgenen til store fysiske skader og ulykker og medfødte handicaps? Snarere end at tale om talent og evner skal vi se på, hvad udøverne konkret gør for at skabe præstationer, der nærmer sig det eminente.

Da talent kun indirekte kan synliggøres i de effekter, som det formodes at producere, er dets eksistens et spørgsmål om tillid⁵. Tankegangen eller rationalet bag anvendelsen af termen „talent“ bygger på, at menneskers handlinger har en bagvedliggende årsag; at der er en slags „backstage“ realitet, hvor de virkelige ting sker. Ud fra et sådant rationale er,

hvad vi ser, eksempelvis at den amerikanske 400 meter løber, Michael Johnson, endnu engang krydser målstregen for de andre, i virkeligheden en afspejling af den sande realitet bag ved „scenen“. Vi, som ikke er tilladt adgang til at følge de udvalgte, „talenterne“, vil aldrig kunne se, hvad denne anden verden af eventyrlig succes i virkeligheden er, og vi vil aldrig kunne dele sådanne erfaringer. Ved at fastholde en sådan tillid til „talentets“ eksistens, opgiver vi muligheden for en nærmere forklaring og forståelse af sportens spektakulære præstationer.

Talentbegrebet er udelukkende i stand til at forsyne os med en hurtig, men utilstrækkelig „forklaring“ på atletisk succes, hvis vi helst vil undgå en empirisk analyse eller en kritisk problematisering af vores implicite formodninger om elitesportsudøvere og deres ufattelige præstationer. Derudover kan det bruges til at indrømme, at vi ikke kender svaret: en slags lægmandsslang for „uforklaret varians“.

Betingelser som lokalitet og faciliteter, trænereskspertise og opbakning fra det omgivende miljø er blevet påpeget som nogle af de eksterne ressourcer, der skaber en toppræstation - og dermed et talent. Endvidere er mere individuelle ressourcer såsom perfektionisme og arbejdsmoral væsentlige i arbejdet henimod det excellente. Men en bestemmelse af, hvad der karakteriserer selve den excellente sportspræstation, kan antageligvis bidrage til en præcisering af hvilke teoretiske kategorier, de individuelle ressourcer kan placeres indenfor⁶. Herved lader vi i mindre grad den excellente præstation tyrannisere os med sin præsente perfektion.

Kvalitativ differentiering

Det, der karakteriserer sportens præstationsniveauer og adskiller excellente præstationer fra de mindre excellente, er

ikke kun kvantitative forskelle i præstationerne, men i særdeleshed at præstationerne udføres på forskellig vis. I en forsøgsvis systematisering af forskellene forekommer følgende tre dimensioner væsentlige: Teknik, disciplin og attitude⁷.

Teknik

Den tekniske udførelse af en given sportsdisciplin varierer betydeligt mellem begynder- og eliteniveau. I hver enkelt sportsgren og -disciplin vil der være bestemte måder at udføre en given udøvelse på inden for hvert niveau. Eksempelvis vil volleyballspillere på et elitedivisionshold præstere et langt hurtigere og mere dynamisk spil end spillere i 3. division. Den enkelte spiller vil have hurtigere springtilløb samt kunne skruе bolden ved angrebsslag til modstanderens bane. At bevægelserne udføres kvalitativt forskelligt fremgår også af, at elitedivisionsspillere trods hurtigere og højere hop bevæger sig mere lydløst rundt på banen end motionsvolleyspillere. Fingerslagene vil næppe kunne høres, om end bolden om nødvendigt kan komme tre gange så højt i vejret, som det kan være tilfældet for en juniorspiller.

Ved at fjerne sig fra TV-skærmen og bevæge sig ud i sportshallerne og iagttage hold på forskellige niveauer, vil iagttageren bemærke, at der er en verden til forskel på volleyball, selvom der gælder de samme regler.

Forskelle i teknik gælder samtlige sportsdiscipliners niveauer, og de færreste udøvere er i tvivl om, hvilke udøvere der tilhører hvilke niveauer. Det er imidlertid ikke nok at vide, at teknikkerne er afgørende i distinktionen af niveauer i sport. Nok så væsentligt er det at være i stand til at arbejde med og stadig perfektionere disse teknikker, hvilket leder os frem til næste afgørende dimension i bestemmelsen af forskelle i præstationerne:

Disciplin

De bedste udøvere er de mest strikse med deres træning, med at komme til tiden, med at udføre øvelser korrekt og med supplerende træning (Hansen 1995:38). Det gælder også opmærksomheden på, hvad de spiser, hvor meget de sover, opvarmning for konkurrencer etc. Deres energi er omhyggeligt kanaliseret ud til de nødvendige aktiviteter, og det betyder, at selve træningstiden ikke nødvendigvis er lang for at have en positiv effekt på præstationen. Til gengæld har det stor betydning, hvordan tiden udnyttes. Inden for de fleste sportsgrene er træningsintensiteten af stor betydning, det samme er et vedholdende arbejde med sportsgrenens specifikke teknikker.

En af de udøvere, jeg interviewede, påpeger, at hun træner for at træne og ikke for at hygge sig. Hun foretrækker koncentreret træning og vil ikke spille tiden med snak, da det tager tid fra hendes familieliv:

... jeg vil gerne snakke med andre, men det skal ikke vare halve timer, fordi så føler jeg pludselig, at jeg spilder min dag. Jeg har andre ting at lave den dag end at være til træning i fem timer.

Udøveren sammenligner sig med sine yngre konkurrenter, som træner mere i tid, men mindre intensivt og bruger en del tid på snak og energi til at styre deres temperament og følelser. Hun ser sin „evne til at koncentrere mig om det, jeg skulle“ som et resultat af en modningsproces. Hendes træning finder hun for lavt prioriteret af hensyn til arbejdet og familien. På den anden side er det et vilkår, der tilsyneladende er med til at skabe fokus og disciplin i hendes træning.

Attitude

I dyrkelsen af sport på eliteniveau kan

der forekomme en helt anderledes holdning til træningen, end tilfældet er på lavere niveauer. Det er ikke det at være på stadion, der fremhæves, men hvad der gøres på stadion. Hvad de fleste anser for kedsommeligt, eksempelvis at løbe eller svømme baner og se på de samme streger i bassinbunden i timevis, finder mange eliteudøvere beroligende, meditativt, udfordrende eller på anden måde tilfredsstillende. Det, som andre skulle tage sig sammen til at få overstået, kan mange eliteudøvere slet ikke lade være med. Således siger en af de udøvere, jeg interviewede:

Min holdning til det (at stoppe med sin sport) er, at man børster tænder hele livet og vasker sig, så skal man også røre sig. Og jeg kan ikke finde noget, der er sjovere end at løbe.

En anden udøver siger:

... jeg skal ihvertfald ud at have noget frisk luft. Cykle en tur eller gå en tur. Men jeg kan da godt holde fri fra træningen i to dage, uden at jeg får det dårligt over det.

En tredje udøver begrundet sin daglige træningstid på to timer med, at der også skulle være tid til børn og fuldtidsarbejde. Hvis hun ikke skulle tage hensyn til det, trænede hun gerne mere end to timer om dagen. En fjerde udøver fastslår:

... der er nogle af mine bekendte og veninder, de kan ikke forstå, hvordan jeg kan klare det. Både læse og dyrke min sport og familie. Men jeg synes ikke, det er hårdt.

En femte udøver, der har viet hele sit liv til sin sport, kalder det hverken en sport eller et arbejde, men en „hobby“.

Hun gør jo bare det, hun har lyst til, og gør det ikke for at vinde eller for at tjene penge. Af andre synonymmer anvender hun „narkomani“ og „livsstil“.

En sjette udøver afvejer det sure mod det spændende i at rejse langvejs for at deltage i sportsstævner:

... nogle gange, hvor jeg synes, jeg har for meget stress og for meget arbejde, tænker jeg, at nu holder jeg. Jeg gider ikke alle de rejser mere, for så skal man pakke bilen. Så skal man pakke sammen og pakke det ene og det andet og skal junior med, så skal vi have barnepige, og så tænker jeg: Bare du kunne gå hjemme! ... når tidspunktet nærmer sig en afrejse: Jeg skal altså også med, fordi det er så spændende. Jeg gider ikke at sidde stille og at sidde hjemme.

Mange nyder hård træning og udfordrende konkurrencer med dygtige konkurrenter samt at sætte sig svære mål. Det er sjældent, at aktive eliteudøvere lider store ofre for at opnå deres mål. Hvis lidelserne ikke kan opvejes af det, der virker tiltrækkende i sporten, skulle man formode, at de holder op. Der er for danske uprofessionelle elitesportsudøvere ikke nødvendigvis økonomiske motiver, der binder dem til sporten. Oftest anser elitesportsfolk ikke deres aktiviteter for lidelsesfulde, men kan tværtimod lide at presse sig selv.

Disse aspekter er værd at have in mente, når sportssociologer, som sjældent selv er aktive eliteudøvere, udpensler elitesportens trængsler og lidelser. Det er også værd at forsøge at få eks-elite-sportsfolk til at rekonstruere deres holdning til deres sport, mens de stadig var aktive. Den svarer nemlig ikke altid til de lidelsesfulde historier, de efterrationaliserende kan fortælle. Eller også er

de måske netop holdt op, fordi det ikke var dem magtpåliggende at forlige sig med den praksis, der er nødvendig for at holde sig på toppen i en så fysisk og psykisk krævende samt ofte ikke særligt økonomisk indbringende karriere.

Kvalitative forskelle er karakteristiske i distinktionen af sportens niveauer. Det er bemærkelsesværdige forskelle, som ikke finder sin lige i de kvantitative forskelle mellem niveauerne. Både i træning og i konkurrencen kan de kvantitative forskelle forekomme overraskende små. Forskellen i målte resultater mellem elite og lavere niveauer er også ofte lille. Som regel scores der flere mål i miniputbold end i superligaen. Den procentvise forskel på eksempelvis svømmetider for svømmere på forskellige niveauer er bemærkelsesværdig lille. Den lille kvantitative forskel, der ofte er mellem forskellige niveauer, implicerer store kvalitative forskelle - og omvendt. Således er det måske ikke i det at svømme eller løbe et vist antal baner, at svømmeren eller løberen finder tilfredsstillelse. Men i at gøre det på en bestemt måde. Og en måde, der ligefrem er forbundet med målbare resultater og dermed succes.

Sportens diskrete niveauer

Det er fremgået, at sportens niveauer er kvalitativt distinkte. Der er signifikante, kvalitative brud mellem sportens niveauer, hvilket udmønter sig i forskelle i teknik, disciplin og attitude. Det udmønter sig ligeledes i mindre, men konsistente, kvantitative forskelle i resultaterne. Mange hold, men også enkelte udøvere, kan efter i en årrække at have markeret sådanne forskelle, gå i stå i deres kompetitive forbedringer. Der er ingen automatisk vej til toppen, og det at nå dertil er ingen simpel proces i form af „at arbejde sig op“ ved eksempelvis at bruge mere og mere tid på sporten. For at gentage en væsentlig pointe: tilstrækkelige forbed-

ringer til at kunne bevæge sig niveauer opad følges ikke ligefrem proportionalt med kvantitative ændringer. Det er med ændringer i måden at træne på, at der sker afgørende forandringer. Et skift fra et niveau til et andet er karakteriseret ved væsentlige ændringer i teknik, disciplin og attitude. Anledninger til sådanne ændringer kan i flere tilfælde placeres udenfor sportssfæren, eksempelvis i familiefæren⁸.

Problemet for mange udøvere er *at turde* at kaste sig ud i kvalitative forandringer i måden at dyrke deres sport på. Der kan være tale om forandringer, som måske ikke på kort sigt munder ud i synlige resultater. De kvalitative elementer i sportsudøvelsen volder helt klart udøverne flest kvaler og tager mest opmærksomhed og omtales ofte som et „bør“. Således har de nemmere ved (at turde) at sætte træningsmængden op end at ændre på en teknisk detalje. Af samme grund er der ofte ikke tale om en rationel beslutning om ændringer i udførelsen, men om ændringer i nogle givne betingelser, der kan nødvendiggøre eller være med til at fremme ændringer i selve udøvelsen. Eksterne ændringer i betingelser for udøvelsen som eksempelvis flytning, skader, fødsler, klubskitte, trænerskitte kan vise sig at få en overraskende positiv betydning for sportspræstationen. Det gælder eksempelvis for en af de interviewede udøvere, der efter en fødsel og de overvejelser, denne pause foranledigede, ændrede sportsdisciplin. Dette med stor succes.

Udøvere, der træner år ud og år ind, uden tilsyneladende at præstere bedre er et kendt fænomen. Det er ligeledes trænere, der direkte forbinder succes med „hårdt arbejde“ eller „talent“. De kan efter en årrække som trænere på det samme niveau blive potentielt blinde for, hvad det er, der skaber forskellene *mellem* niveauerne. Det kan ofte være vanskeligt at

indse, at det vi ser i afgrænsede, lokale situationer: „jo mere des bedre“, ikke nødvendigvis kan ekstrapoleres. På lavt niveau vil en forbedring hurtigt gøre sig gældende ved forøgelse af træningsmængden; men på højeste niveau synes grænsen for træningsmængden ofte allerede at være nået, og det er næppe kun den danske elitesvømmer Susanne Nielsson, der har været udsat for en overflodig træningsmængde i forhold til, hvad der er nødvendigt for at opnå bedre resultater⁹.

Ingen udøver på lavere niveau kan således sammenligne sig med olympiske mestre ved følgende regnestykke: når jeg har skullet træne så meget for at nå til mit niveau, hvor meget skal jeg så træne for at blive olympisk mester. Eller når jeg lider så meget ved at løbe to kilometer, hvor meget lider en marathondløber så ikke. Ved at ekstrapolere ud fra vores eget niveau må vi nødvendigvis opfatte elitesportsudøvere som nogle, der må arbejde uforståeligt hårdt, må føle et forfærdeligt pres og må lide mere og mere for at skabe sig succes. En sådan opfattelse går implicit ud fra, at stratifikation i sport er kontinuerlig, snarere end diskret, som vedrører spørgsmålet om hvordan og ikke hvor meget. Ved at fokusere på de kvantitative forskelle, må vi nødvendigvis tro, at topatleter præsterer det umulige¹⁰.

Forskellige verdener

Hvis analysen holder stik: at der er kvalitative brud mellem niveauerne i sport, og hvis det er korrekt, at udøverne ikke „arbejder sig op“ i simpel additiv forstand, så kan det være misvisende at opfatte sportsverdenen som een verden. Heller ikke de forskellige sportsgrenes respektive verdener kan hver for sig opfattes som en samlet atletikverden, svømmeverden, volleyballverden, gymnastikverden etc. På den måde vil det heller ikke være korrekt at tale om „toppen“ af

sporten og om „niveauer“ inden for hver sportsgren, da det associerer til en stige, udoverne klatrer op ad med henblik på at nå det samme mål. Men udoverne har ikke de samme mål, hvis de overhovedet gør sig noget decideret mål klart. Nogle få har til hensigt at arbejde på en olympisk guldmedalje, andre ønsker at være en del af et (bestemt) hold, eller blot at røre sig, eller have det sjovt med klubkammeraterne, eller få frisk luft, eller blive fri for deres forældre, eller det hele på én gang. På den baggrund er det mere relevant at anskue sportsverdenen som bestående af mangfoldige verdener, differentieret horisontalt snarere end vertikalt. Hvad jeg hidtil har kaldt niveauer vil være mere præcist beskrevet ved „verdener“ eller „sfærer“ (Chambliss 1989: 76).

Sportens konkurrencebetingede verden kan således anskues som bestående af forskellige, sociale verdener, og til hver verden hører der nogle bestemte måder at udføre sin sport på. Til dette forslag hører det faktum, at mange udøvere ikke explicit og måske heller ikke implicit ønsker at tilhøre toppen, hvilket har været et problem, mangen en sportspsykolog verden over er sat til at løse.

Det ordinære i det excellente

Den olympiske guldmedaljevinder og dobbelte All England mester i badminton, Poul Erik Høyer, udtalte i TV2, søndag d. 9. februar 1997, at han for alvor begyndte at vinde, da hans målsætning ikke længere var at vinde. Han ændrede sin målsætning til at omhandle det træningsmæssige, at sætte sig små, konkrete mål for den daglige træning. Umiddelbart derefter begyndte han at få den succes, han havde stræbt efter og været tæt på i mange år.

At vinde er kun én blandt mange målsætninger hos de danske sportsudøvere, jeg har interviewet. Ingen er efter deres

eget sigende og egen hukommelse startet deres sportslige karriere med klare målsætninger om at kvalificere sig til eliten. I de udførlige beskrivelser af vejen til deres bedste præstationer fremkommer en række små og større aktiviteter og mere eller mindre tilfældige hændelser. Et insisterende arbejde med små, tekniske færdigheder, en tilvænnning til stemninger og forstyrrelser ved større stævner, håndtering af uforudsete begivenheder som skader på sig selv eller på materiale til brug i sporten, eksperimenteren med kost og kosttilskud. Altsammen små indlærte nødvendigheder, som samordnes i en syntese i form af gode præstationer. Tilsyneladende er der ikke noget overmenneskeligt i nogle af disse mange små handlinger, kun det faktum, at de gøres konsistent og korrekt og tilsammen er med til at skabe det excellente.

Sådanne mange små teknikker er nærmere beskrevet inden for forskellige sportsgrene, da de fleste af teknikkerne er bestemt af, hvilke præstationer der er tale om. Det er meget „små ting“, der tæller, og tilsammen kan føre til en bemærkelsesværdig succes. Sommetider består nogle af de små handlinger og hændelser, der skal føre til den store syntese under konkurrencen, af tilfældigheder og held. Eksempelvis at de værste konkurrenter ikke dukker op eller kludrer i det. Eller at startskuddet opfattes hurtigere end af konkurrenterne, således at løbet ikke behøver at foregå med en større hastighed, men blot kan påbegyndes brøkdeler af sekunder for.

Det synes at være de små teknikker, og ikke magi, der fører til succes. Selv når sportsfolk slår korsets tegn eller binder det samme snørrebånd flere gange eller ser fjerne ud i blikket eller laver underlige fagter og bevægelser inden en konkurrence, er der ikke så meget tale om åndelige kontakter eller om tics eller forstyrrede individer. Derimod er det små teknikker

til overvindelse af nervøsitet, til forstyrrelse af modstandere, til at lette en øget koncentration, til at lukke forstyrrende elementer ude, til at gennemgå en vigtig detalje for sit indre blik, eller til bare ikke at komme til at tænke for meget og på noget forkert. Det er ofte små ting, også under træning, der gør en afgørende forskel. Men ikke kun i sportssfæren, også i de øvrige livssfærer gør det sig gældende, at små og store aktiviteter og begivenheder kan få indflydelse på den sportslige præstation (Pedersen 1998:133-171).

Det er ikke tilfældigt, at sport har været forskningsfelt for organisationsstudier af såkaldte „vinderkulturer“¹¹. I hvilken grad kan ordinære overvejelser og praktikker blandt enkelte individer føre til succes eller tab i organisationer? Det er ofte små ting som en fødselsdagshilsen, der kan opretholde en venskabelig forbindelse, eller et kvarters brud på telefonforbindelsen, der kan afskære en virksomhed fra millionindtægter, eller en direktørs jævnlige snak med sine arbejdere, der kan øge populariteten i nævneværdig grad, eller en forskers villighed til at sammenfatte sine forskningsresultater i en artikel og sende det til et anerkendt tidsskrift, der skaber distinktionerne til kollegerne¹². Konklusionen er, at bestemte små gøremål kan få store konsekvenser. Nøglen til det excellente er en fastholdelse af det ordinære¹³. At nøglen synes at være lidt for lille: at de påpegede relevante sociologiske og socialpsykologiske aspekter af vejen til den excellente præstation ikke bidrager til en fuldkommen forståelse af eminente sportspræstationer, lader Nietzsche-citatet fortsat være af relevans. Vi må stadigvæk, men kun til en vis grad, lade os tyrannisere af den excellente præstation.

Noter

1. Artiklen bygger især på to af kapitlerne (6 og 8) i forfatterens ph.d.-afhandling: *Den excellente præstation. Elitesport, kvinder og karriere*, Pedersen 1998.

2. Egen oversættelse af Nietzsche 1921:170: „Nun kann niemand beim Werk des Künstlers zusehen, wie es geworden ist; das ist sein Vortheil, denn überall, wo man das Werden sehen kann, wird man etwas abgeföhlt. Die vollendete Kunst der Darstellung weist alles Denken an das Werden ab; es tyrannisiert als gegenwärtige Vollkommenheit.“

3. Det empiriske materiale, der ligger til grund for artiklens diskussioner, udgøres bl.a. af en interviewundersøgelse, jeg foretog i forb. m. udarbejdelsen af ph.d.-afhandlingen: *Den excellente præstation. Elitesport, kvinder og karriere*, Pedersen 1998. Undersøgelsen bygger på 12 kvalitative interviews med danske elitesportsudøvere på landsholds niveau, hovedsageligt kvindelige udøvere, der kombinerer deres sportslige karriere med job eller uddannelse samtidig med, at de er mødre. Dertil kommer inddragelse af andres empiriske undersøgelser af elitesportsfolk i USA, Sverige og Danmark. Hvor interviewciter i afhandlingen befinder sig på forskellige tolkningsniveauer, anvendes de i herværende artikel udelukkende til illustration af pointer. I afhandlingen gøres endvidere metodisk, metodologisk og teoretisk rede for kombinationen af fænomenologisk og konstruktionistisk tilgang.

4. Jfr. også Hansen 1995, der i sin kvantitative undersøgelse af danske elitesportsudøvere påpeger, at tidlig start på målrettet træning ikke er „noget, der umiddelbart ser ud til at føre til en plads på Team Danmarks kandidatliste.“ (Hansen 1995:17-18). Kandidatlisten er en liste over ikke-professionelle elitesportsfolk, hvis præstationer på internationalt konkurrenceniveau har givet adgang til økonomisk støtte af elitesportsinstitutionen Team Danmark.

5. Tillid fra lægfolk, ikke forstået som tillid til „talenter“ in persona, men som en tro på de „videnssystemer“, der formidler begrebet i den forstand, det her er problematiseret (se også Giddens 1994 (1990):79 for forskellige former for „tillid“).

6. Om den excellente præstations væsen, se endvidere Pedersen 1998, kap. 8. Da omdrejningspunktet i det følgende er en bestem-

melse af kvalitative dimensioner i den excel-
lente sportspræstation, angår problematik-
ken her ikke det ellers for tiden allestedsnær-
værende spørgsmål om anvendelse af do-
pingmidler, når talen er om excellente sports-
præstationer. Diskussionen af dopingan-
vendelsen i sport vedrører præstationsni-
veaet i mere kvantitativ forstand samt in-
volverer etiske og sundhedsmæssige spørgs-
mål, som ikke er temaet for denne artikel.
Iøvrigt kan det indskydes, at dopingmidler
i forskellige former har været kendt - også i
sportsligt øjemed - siden antikken, og i mili-
tært øjemed i hvert tilfælde under 2. verdens-
krig, sandsynligvis også tidligere, og er altså
ikke opstået med massemediernes fokus på
afsløringerne under cykellobet Tour De Fran-
ce i sommeren 1998. Dopingproblematikkerne
kan imidlertid ses i nye former og med nyt
indhold, især de seneste årtier. De hidtil ind-
kredsede sociale betingelser samt de teoreti-
ske kategorier, der efterfølgende i artiklen
søges til at indkredse nødvendige ressour-
cer for at opnå excellent præstationer i
sport, ændres ikke grundlæggende af do-
pingproblematikkerne.

7. Disse dimensioner fremkommer i Cham-
bliss omfattende og longitudinelle svøm-
merundersøgelse (Chambliss 1988 og
1989), og synes at blive bekræftet af inter-
viewundersøgelsen i Pedersen 1998 inden
for en række andre sportsgrene. Dimensio-
nerne er således ikke nødvendigvis kun ka-
rakteristiske for svømmekarrieren, men gør
sig tilsyneladende gældende på tværs af
sportsgrene.

8. Se også Pedersen 1998, afsnittet „Vende-
punkter i livssfærernes betydning“ s. 163 ff.

9. Inden for svømning er træningsmængden
blevet nedsat for elitesvømmere, sammen-
lignet med niveaet for Susanne Nielsens
træningsmængde i 1970'erne, hvor hun i 16-
17 års alderen svømmede 20-25 kilometer
om dagen over tre træningspas: for skole,
efter skole og aften. Nu arbejdes der langt
mere med intensitet og tekniske detaljer end
med at svømme så mange baner som mu-
ligt på en dag. Dette skal ikke lede opmærk-
somheden bort fra, at eliteudøvere som re-
gel træner meget i kvantitativ forstand. Men
det er vigtigt at pointere, at det ikke er træ-
ningsmængden, der gør forskellen. Mange
kunne svømme flere timer end elitesvøm-
merne uden nogensinde tilnærmelsesvist at
komme op på elitesvømmernes niveau.

10. Disse problematiseringer af stratifika-
tion i sport som værende kontinuerlig byg-
ger på Chambliss 1989:74-76.

11. Se bl.a. Peters & Austin 1985, Railo 1992,
Pedersen 1993.

12. Jfr. eksempler i Chambliss 1989:82.

13. Den svenske socialpsykolog Johan Asp-
lund ser en antydning til en forståelse af,
hvorfor vi dyrker sportsstjernerne i, at vi er
vidne til tilsyneladende jævnbrydige og ordi-
nære mennesker, og at vi alligevel må konsta-
tere, at de bedste synes at have "noget",
andre ikke har. "Vad detta någonting är vet
vi inte" (Asplund 1989:143). I disse doping-
bevidste tider kan illusionen bryde ved en
formodning eller viden om anvendelse af
dopingmidler blandt de bedste inden for vis-
se sportsgrene. Alternativt kan dopede
sportsstjerner (desværre) for nogle fremstå
som endnu større helte i kraft af deres mod
til (yderligere) at eksperimentere med krop,
helbred og kontrolsystemer og dermed stadi-
g fremstå som almindelige mennesker
med "noget", vi andre ikke har.

Litteratur

- Asplund, Johan 1989: *Rivaler och syndabockar*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Bloom, Benjamin S. (Ed.) 1985: *Developing Talent in Young People*. N.Y.: Ballantine Books.
- Carlson, Rolf 1991: *Vägen till landslaget. En retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter*. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
- Chambliss, Daniel 1988: *Champions. The Making of Olympic Swimmers*. N.Y.: William Morrow and Company.
- Chambliss, Daniel 1989: The Mundanity of Excellence. *Sociological Theory*, 7(1), 70-86.
- Giddens, Anthony 1994: *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Peter J. 1995: *Eliteidrætsudøvernes vilkår. Undersøgelse af danske eliteidrætsudøveres idrætslige og sociale vilkår*. København: Center for Idrætsforskning.

- Nietzsche, Friedrich 1921: *Nietzsches Werke*. Stuttgart: Alfred Kroner.
- Pedersen, Inge Kryger 1998: *Den excellente præstation. Elitesport, kvinder og karriere*. Ph.d.-afhandling nr. 4, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Pedersen, Inge Kryger 1993: Vinderkultur i virksomhedsledelse. *Sport & Psyke. Tidsskrift for Dansk Idrætspsykologisk Forum*, nr. 2.
- Peters, Tom & Austin, Nancy 1985: *A Passion for Excellence. The Leadership Difference*. N.Y.: Random House.
- Railo, Willi 1992: *Bäst när det gäller*. Farsta: SISU.